

INSTITUTE FOR
WAR & PEACE REPORTING

Specijalni izveštaj

Slaba zaštita svjedoka na suđenjima na Balkanu

Pišu Rachel Irwin iz Den Haga i Velma Šarić iz Sarajeva

Institut za izvještavanje o ratu i miru

IWPR-Netherlands (IWPR-NL) ima programe za razvoj medija u DRC-u, Ugandi, Sudanu, Srbiji i Bosni i Hercegovini. Kroz svoje programe, IWPR-NL podržava nezavisne medije u ovim zemljama, te tako doprinosi demokraciji i vladavini prava, što je i globalna misija IWPR-a.

Još od 1996. godine, IWPR jednom sedmično objavljuje izvještaje koji se odnose na Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u Hagu. Dnevnik Tribunala pruža nezavisan i detaljan uvid u rasprave i suđenja za ratne zločine, kao i procese vezane za tranzicijsku pravdu u regionu.

2007. godine, IWPR je, u saradnji sa Radiom Slobodna Evropa, pokrenuo sedmičnu radijsku emisiju Pred licem pravde, koju prenose desetine radio stanica širom bivše Jugoslavije i koju sluša oko 2 miliona ljudi.

U ljeto 2010., IWPR je producirao i seriju TV priča o tranzicijskoj pravdi, koje su bile emitovane na 30-ak televizijskih stanica širom BiH.

Ovaj specijalni izvještaj napisali su naši reporteri u Hagu i Bosni i Hercegovini. Više informacija možete naći na našoj web stranici iwpr.net

Specijalni izveštaj

Slaba zaštita svjedoka na suđenjima na Balkanu

Domaći sudovi za ratne zločine ne pružaju adekvatnu podršku ni traumatizovanim žrtvama ni svjedocima.

Pišu Rachel Irwin iz Den Haga i Velma Šarić iz Sarajeva, 22. novembar 2012.

Iako je od sukoba koji je zahvatio republike bivše Jugoslavije prošlo mnogo godina, suđenja za ratne zločine još traju, ne samo u Haškom tribunalu nego i na sudovima u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu. Ova su suđenja od ključnog značaja za utvrđivanje činjenica, ali do njih nikad ne bi došlo bez svjedoka - kako žrtava tako i "insajdera" - posebno zbog toga što je materijalne dokaze o zločinima počinjenim tokom rata u nekim slučajevima nemoguće pronaći.

Ipak, unatoč njihovoj važnosti za procesuiranje zločina, oni koji svjedoče na domaćim sudovima i dalje su izloženi prijetnjama, zastrašivanju, nasilnim osvetama i objelodanjivanju njihovog identiteta u javnosti, što nekad čine upravo oni koji bi trebalo da ih štite. U nekim slučajevima, zaštita ili podrška se jednostavno ne pružaju.

Ovo je i dalje gorući problem u bivšoj Jugoslaviji, a izvještaj IWPR-a se odnosi na situaciju u BiH i Srbiji.

ZAŠTITA SVJEDOKA INSAJDERA U SRBIJI

Tokom sukoba na Kosovu krajem 1990-ih, M. je bio pripadnik srpske paravojne jedinice koja je upala u jedno selo, poredala u vrstu desetak albanskih žena i djece i strijeljala ih. Većina nije preživjela.

M. kaže da se ovoj jedinici nije svojevrijedno priključio, te da je svoje saborce pokušao spriječiti u ubijanju ovih civila.

Nakon dugotrajne istrage, oslobođen je krivične odgovornosti u ovom masakru i odlučio je svjedočiti protiv ostalih članova jedinice u postupku koji se vodi pred Specijalnim sudom za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu osnovanom 2003. godine. M. je svjedočio pod pseudonimom i njegov lik nikad nije prikazan javnosti. Svi optuženi dobili su dugogodišnje zatvorske kazne.

Kako se M. i dalje plaši za svoju sigurnost, IWPR je pristao ne objaviti njegovo pravo ime, pseudonim koji je koristio u sudnici, kao i druge detalje koji bi mogli otkriti njegov identitet.

"Jedan [od onih protiv kojih sam svjedočio], možda za četiri ili pet godina, izaći će iz zatvora", rekao je M. u nedavnom intervjuu za IWPR. "Pitanje je minuta, dana... kada će me neko jednostavno ubiti. Ja sam za njih izdajica."

U suđenjima za ratne zločine, koja se često održavaju više godina nakon zločina, svjedočenja očevidaca, kako preživjelih tako i onih koji su bili na strani počinitelja, često su najvažniji dokazi koje tužioci imaju na raspolaganju.

"U ovim suđenjima ne možete naći mnogo materijalnih dokaza, veoma ih je teško prikupiti, pa su insajderi - pripadnici oružanih snaga koje su učestvovala u ratu - ključni u dokazivanju odgovornosti, jer su akteri ovih događaja i svjedoci", kaže Sandra Orlović, zamjenica izvršne direktorice Fonda za humanitarno pravo u Beogradu.

Kao što M-ov slučaj pokazuje, svjedoci insajderi često se smatraju izdajicama i suočavaju se sa osvetama zbog svog svjedočenja protiv onih "sa iste strane".

Srbija ima Jedinicu za zaštitu svjedoka, JZS, koja ima ovlasti da svjedocima obezbijedi novi identitet i premjesti ih unutar zemlje.

Međutim, posmatrači suđenja za ratne zločine, kao i sami svjedoci, kažu da ova Jedinica ne samo da ne pruža adekvatnu pomoć i zaštitu svjedocima, već je u nekim slučajevima tim osobama prijetila i uznemiravala ih, s namjerom da ih odvraća od svjedočenja.

Kako je JZS u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih

poslova, koje nadzire policijske snage, dešavalo se da svjedoke insajdere, koji su često i sami bivši policajci, štite pripadnici upravo onih snaga, a nekad i baš oni pojedinci, protiv kojih svjedoče.

U septembru 2011, Fond za humanitarno pravo objavio je izvještaj u kojem se iznose detalji o maltretiranju četiri svjedoka insajdera koji su trebali svjedočiti protiv svojih kolega policajaca. Svjedoci su, zajedno s pet optuženih, bili pripadnici 37. odreda, specijalne policijske jedinice koja je djelovala pod Ministarstvom unutrašnjih poslova Srbije tokom sukoba na Kosovu. Pripadnici ove jedinice navodno su počinili ratne zločine protiv civilnog stanovništva.

Prema izvještaju Fonda za humanitarno pravo, pripadnici JZS-a pitali su dva svjedoka, koji su bili izmješteni iz svog grada na jugu Srbije 2009, "o detaljima svjedočenja i njihovim motivima, pokušavajući ih odvratiti od svjedočenja i uplašiti ih tvrdeći da će ih Tužilaštvo za ratne zločine [u Srbiji] odbaciti".

Jedan od svjedoka, označen samo kao broj 2, rekao je Fondu za humanitarno pravo da ga je JZS "nastavio upozoravati da je bolje da povuče svoju izjavu, te da će, ukoliko to uradi, biti prebačen u treću zemlju".

Jedan drugi svjedok lično je napisao pismo vlastima u aprilu 2011. u kojem traži pomoć.

"Prilikom svakog susreta ili kontakta, pokušavaju nas zastrašiti i poniziti, te nam je nemoguće preživjeti u ovakvom okruženju", napisao je svjedok u svom pismu, koje je uvršteno u izvještaj Fonda za humanitarno pravo. "Rade sve što mogu kako bi nas izbacili iz Programa za zaštitu svjedoka, čime me sprječavaju da na sudu progovorim o ratnim zločinima kojima sam svjedočio".

Napisao je da su pripadnici JZS-a kojima se obratio za pomoć "počeli omalovažavati" njegove izjave, tvrdeći da ono što govori "jednostavno nije bilo moguće".

Jedan drugi službenik mu je rekao da "dobro pazi šta radi", kako ne bi završio "na nišanu".

"Čak i da smo osuđeni na zatvorsku kaznu, moja porodica i ja bismo imali šta da jedemo i bili bismo manje poniženi i zastrašeni", napisao je ovaj svjedok, opisujući kako mu službenici JZS-a nisu odobrili isplatu mjesečne naknade.

IWPR je intervjuisao još jednog svjedoka koji se spominje u izvještaju Fonda za humanitarno pravo u Beogradu.

Ovaj svjedok, kojeg ćemo ovdje nazvati B, strahujući za svoju sigurnost, rekao je: "Program zaštite svjedoka postoji samo u teoriji. Ako želite govoriti istinu, onda je u Srbiji grozno živjeti".

Prije nego što je ušao u program zaštite u julu 2009, B. je

bio načelnik policijske stanice u jednom gradiću u blizini granice s Bugarskom.

Iako nije govorio o detaljima onog što je vidio tokom svog tromjesečnog angažmana na Kosovu krajem 1990-ih, rekao je da neki od zločina počinjenih protiv albanskih civila podsjećaju na "američke horor filmove".

Rekao je da je "skoro 90% policajaca" iz njegovog grada poslano na Kosovo, i da "svi znaju šta se tamo desilo". Kolege ga smatraju izdajicom i "srpskim smećem" jer je svjedočio protiv njih.

Kada je postao zaštićeni svjedok, "najsmješnija i najtragičnija stvar" je bila to što su ga "policajci štitili od policajaca", od kojih je neke poznao i protiv njih svjedočio.

Kako B. kaže, nakon što su on, njegova supruga i sinčić premješteni na drugu lokaciju u Srbiji, dato mu je da potpiše prazan list papira, a da nije ni vidio tekst sporazuma o zaštiti svjedoka. Tvrdi da su u stanu koji im je dodijeljen bili žohari i drugi insekti, te da mu je sudskom odlukom ukinuta naknada od 300 eura mjesečno na koju zaštićeni svjedoci imaju pravo, s obzirom na to da im nije dozvoljeno da rade.

On kaže da su im policajci dolazili nenajavljeni i "ponašali se kao da je stan njihov" i kao da on i njegova porodica "ne postoje". Često su vikali na njega i plašili njegovo malo dijete, tvrdi ovaj svjedok.

"Život mi je bio u haosu, bio sam gladan, moje kolege su me mučile i nisam imao novca", kaže on, prisjećajući se te situacije.

Nakon nekoliko mjeseci, JZS ga je odjednom obavijestio da više nije u programu i vratio se u svoj grad. Još živi tamo i kaže da često sreće ljude protiv kojih je svjedočio, te da svakog trenutka očekuje da će biti ubijen.

"Ovdje u Srbiji nema sigurnosti", rekao je. "Svakog dana se može desiti da mi ime osvane na smrtonnici".

Kada je IWPR tražio od JZS-a da komentariše tvrdnje svjedoka, službenici Jedinice odbacili su optužbe da su njeni pripadnici loše postupali prema nekom u programu, ili da su se na neki drugi način neprimjereno ponašali.

"JZS nije maltretirao svjedoke niti ih je zvao pogrđnim imenima, i niko nije uticao na njih da odustanu od svjedočenja", piše u pismenom odgovoru Jedinice IWPR-u. "JZS se ne miješa u nadležnost tužilaštva za ratne zločine, niti ga zanima koga će tužilaštvo izabrati za svjedoka, ukoliko je on/ona valjan svjedok tokom svjedočenja u sudnici. JZS nema razloga da utiče na svjedoke kako bi oni odustali od svojih svjedočenja".

SRBIJANSKI TUŽIOCI ZABRINUTI ZA SIGURNOST SVJEDOKA

Nisu samo svjedoci i nevladine organizacije potegli pitanje metoda JZS-a. Učinilo je to i srbijansko Tužilaštvo za ratne zločine.

“Zaista dobijamo veoma ozbiljne pritužbe na rad te jedinice”, kaže Miodjub Vitorović, zamjenik tužioca za ratne zločine u Beogradu. “Ako vam počnem davati primjere, pričat ću do sutra ujutro.”

Cjelokupna situacija je postala tako ozbiljna, kaže Vitorović, da on svoje svjedoke više ne stavlja u nadležnost JZS-a.

“Moje svjedoke štiti policija, ali ne mogu reći tačno ko ili koja jedinica. Stvar je u tome da ih ne štite oni koji bi, prema zakonu, trebalo da ih štite. Naravno da ovo nije profesionalno rješenje, ali je bolje nego da ih štiti ona druga jedinica”, kaže Vitorović.

U svom odgovoru, JZS je ostao pri stavu da su sve optužbe ureda tužioca “neutemeljene”.

Vitorović je slučaj M-a, bivšeg pripadnika paravojne formacije koji je svjedočio protiv svojih ratnih kolega, opisao kao “veoma tužan” primjer onoga što se može desiti svjedoku insajderu koji želi svjedočiti.

M. je sudskom odlukom ubačen u program zaštite svjedoka, ali je kasnije iz programa izašao, zato što se u njemu nije osjećao sigurnije i zato što se nije mogao nositi sa stalnom izolacijom. Što je najvažnije, kaže da su zvaničnici ignorisali njegove stalne zahtjeve da bude izmješten u drugu zemlju.

Sada živi u jednoj vrsti zatvora, bez mogućnosti da radi, da ljudima kaže svoje pravo ime i da živi bar približno normalnim životom.

Vitorović se slaže da je M-ov život i dalje u opasnosti.

“Osuđenici će izaći iz zatvora i neko od njih će ga, vjerovatno, ubiti, ukoliko ga ne ubije neko od 150 onih koji su još uvijek na slobodi”, kaže Vitorović.

IWPR je razgovarao s M-om nekoliko sati uživo, a kasnije i putem telefona. Djelovao je veoma istraumirano događajima iz svoje prošlosti i teško je ostajao fokusiran na temu.

Međutim, za razliku od drugih zaštićenih svjedoka s kojima je IWPR razgovarao, M. je rekao da mu policajci koji ga štite ne prijete niti ga maltretiraju, te da je smještaj u koji je prebačen dobar.

Problem je u tome, kaže, što ima osjećaj da službenike JZS-a nije briga šta će mu se desiti i što se ponašaju kao

da ne postoji.

M. kaže da mu je jedan službenik rekao da “ukoliko želim ostati [u programu], mogu. Ukoliko ne želim, mogu ići”

Pitao je tog službenika da li postoji neki dugoročniji plan za njega, a odgovor je bio: “Ne, ne možemo uraditi ništa za tebe”.

Tužilac Vitorović dao je svoju procjenu M-ovog stanja, koju temelji na razgovorima koje je s njim obavio.

“[M.] kaže da je cijela ova situacija na njega veoma uticala i kaže da bi i pas, da ga drže u ovakvim uslovima, nakon nekog vremena razderao svog gazdu u komade kad ga vidi. [M.] je postao skoro poludivlji zbog izolacije i zbog toga što se prema njemu ponašaju kao prema životinji, a ne ljudskom biću”, kaže Vitorović.

Analitičari kažu da postupanje Jedinice za zaštitu svjedoka stvara veliku zabrinutost u pogledu suđenja koja su u toku.

“Ponašanje Jedinice za zaštitu svjedoka dovodi u opasnost svaki predmet koji se vodi na Odjelu za ratne zločine ovdje u Beogradu”, kaže Sandra Orlović iz Fonda za humanitarno pravo. “To pokazuje da naše društvo ne podržava one koji su spremni govoriti o nedjelima”.

“Možete zamisliti kako smo frustrirani”, dodaje ona. “Imamo situaciju u kojoj se jedna državna institucija – Tužilaštvo za ratne zločine – također žali na rad Jedinice za zaštitu svjedoka, ali se i dalje ništa ne poduzima”.

DA LI JE PROBLEM KONTROLA MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA?

Kako je JZS u sklopu Ministarstva unutrašnjih poslova, tužilaštvo nema kontrolu nad onim što ona radi niti nad tim kako tretira svjedoke. Govorilo se o prebacivanju JZS-a pod okrilje Ministarstva pravde, ali dosad se to još nije desilo.

“Da bi se JZS prebacio iz nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, mora postojati zakon kojim se to uređuje. Međutim, takav zakon ne postoji i ne znamo hoće li i kada će biti usvojen”, kaže Vitorović.

Jean-Charles Gardetto, koji je kao specijalni izvjestitelj Vijeća Evrope u januaru 2011. napisao izvještaj o problemima zaštite svjedoka na Balkanu, kaže da premještanje JZS-a pod okrilje Ministarstva pravde “danas, čini se, nije prioritet”.

“Ali to je problem koji treba riješiti, ili na koji vlasti Srbije treba bar redovno podsjetiti. Ako imam priliku da podsjetim Srbe na ovaj problem, uradit ću to, jer nešto se mora poduzeti”, rekao je Gardetto za IWPR.

Drugi nisu baš uvjereni da će prebacivanje JZS-a iz nadležnosti MUP-a riješiti postojeće probleme.

“Ukoliko to zaista želite, moguće je imati profesionalnu jedinicu bez ikakvih propusta i rupa. Nisam siguran da ćete išta promijeniti time što ćete ovu jedinicu prebaciti u nadležnost druge institucije”, kaže Milan Antonijević, direktor Komiteta pravnika za ljudska prava u Beogradu.

Vesna Terselić, izvršna direktorica Documente, nevladine organizacije iz Zagreba, napomenula je da je hrvatska Jedinica za zaštitu svjedoka dio policije. Kaže da, iako veoma mali broj svjedoka uđe u program jer su uslovi veoma loši, nije čula za probleme poput onih u Beogradu.

“Policija je zaista institucija koja svjedocima može pružiti zaštitu”, dodala je Terselićeva.

POSVEĆENOST VLADE SRBIJE U PITANJU

Stručnjaci kažu da šire pitanje koje ovi problemi povlače jeste to da li su lideri Srbije 100% posvećeni suočavanju s ratnom prošlošću, čak i sada kada teže pridruživanju Evropskoj uniji.

Sandra Orlović je istakla da je Ivica Dačić, bivši ministar unutrašnjih poslova koji je ovog jula postao premijer Srbije, u martu 2009. rekao lokalnim medijima da je osjećao “nemir i zabrinutost” kada su uhapšeni pripadnici 37. odreda. Dačić je obećao da će “pružiti svu moguću pravnu pomoć, jer je u interesu [Ministarstva unutrašnjih poslova] da dokaže njihovu nevinost”.

“Kuju poruku ovo šalje javnosti?”, pita Orlovićeva. “Da će ministar, policija i institucije uvijek štiti i pružati podršku onima koji su uhapšeni i sumnjiče se za ratne zločine, ali da nikad neće podržati one koji su dovoljno hrabri i savjesni da svjedoče o onom što se desilo.”

Orlovićeva kaže da “Evropska komisija i međunarodne organizacija... moraju izvršiti razumnu dozu pritiska na novu vladu Srbije”. Ona pojašnjava da je ovo nužno posebno zbog toga što je nedavno izabrani predsjednik, Tomislav Nikolić, do prije samo nekoliko godina bio u savezu s tvrdolinijaškim nacionalističkim političarima.

“Ovo mora biti prioritet u procesuiranju ratnih zločinaca, jer bez jedinice za zaštitu i još nekih preduslova, ovaj veoma važan proces utvrđivanja odgovornosti za zločine iz prošlosti bit će ugrožen, a ne znam šta će se desiti ako niko ne bude reagovao”, upozorava Orlovićeva.

Antonijević kaže da vodstvo Srbije mora krenuti od stajališta da svjedoci insajderi “rade nešto što je korisno za Srbiju”, jer su “dovoljno hrabri da ustanu i kažu koja je bila njihova uloga u određenom zločinu, i kakve su zločine ljudi oko njih počinili.”

“To je zaista nešto što se mora definisati kao moralna vrijednost. Ljudi na ove svjedoče gledaju kao na izdajice, jer su ustali i rekli istinu. Ne, oni su heroji”, dodao je Antonijević.

BOSNA I HERCEGOVINA: ZAŠTITA SVJEDOKA NAJSLABIJA NA NIŽIM SUDOVIMA

Problemi u procesu zaštite svjedoka nisu svojstveni samo Srbiji. Zbog velikog broja ratnih zločina počinjenih tokom rata od 1992. do 1995., u Bosni i Hercegovini se svake godine održava mnogo više suđenja, što podrazumijeva i više svjedoka, posebno onih koji se pojavljuju kao žrtve određenog zločina.

Najveći problem u BiH je to što svjedoci koji se pojavljuju u suđenjima za ratne zločine na lokalnim sudovima – umjesto na najvišem državnom sudu – praktički ne dobijaju nikakvu podršku ili zaštitu.

U januaru 2012., Bošnjakinja koja je u ratu silovana putovala je četiri sata kako bi se pojavila na sudu u Republici Srpskoj, srpskom entitetu koji, zajedno s bošnjačko-hrvatskom Federacijom, čini BiH. Ovaj predmet je sa Suda Bosne i Hercegovine prebačen na sud u Trebinju.

Trebala je svjedočiti protiv bosanskog Srbina koji je, kako kaže, silovao, isjekao je nožem, a potom iz vatrenog oružja ubio njenog svekra, svekru i zaovu 15. avgusta 1992. u Foči, gradu u istočnoj Bosni koji su, nakon izbijanja rata, zauzeli bosanski Srbi.

Kada je svjedokinja, koju ćemo u ovom izvještaju zvati Z. R., stigla u Trebinje, mirno je sjela na drvenu klupu u prvom redu male sudnice.

Z. R. je prethodno zatražila da se njen identitet ne otkriva, ali joj sud nije ponudio nikakve mjere kojima bi se sačuvala njena anonimnost, niti joj je iko objasnio šta može očekivati i koja su njena prava.

Dok je čekala početak zasjedanja suda, lokalni novinari su je okružili i počeli fotografisati i snimati, a njeno lice se kasnije pojavilo na državnoj televiziji Republike Srpske.

Dok se ovo dešavalo, optuženi je uveden u sudnicu u pratnji svog advokata, te je sjeo svega nekoliko metara od žene koju je, navodno, silovao.

U intervjuu koji je kasnije dala IWPR-u, Z. R. je rekla da je bila “u šoku” dok su joj blicevi fotoaparata sijevali u lice.

“Bilo je grozno”, kaže ona.

Tek 15 minuta kasnije u sudnicu su ušla tri suca. Novinar IWPR-a koji je bio prisutan u sudnici čuo je jednog od sudija kako govori fotografima: “Jeste li dobili dovoljno?”

Tek su tada sudije zatvorile suđenje za javnost zbog toga što su Z. R. i još jedna žrtva silovanja "zaštićeni" svjedoci. Nikad nije objašnjeno zašto je fotografima uopće bilo dozvoljeno da uđu u sudnicu.

Druga svjedokinja je kasnije pala u nesvijest i morala je biti iznesena iz sudnice.

Ovo se desilo u prisustvu službenika obezbjeđenja i psihologa, koje je na suđenje poslala Državna agencija za istrage i zaštitu. Ovo je bila iznimna mjera, jer je uloga agencije obično pružanje pomoći i zaštite samo svjedocima na Sudu BiH u Sarajevu.

Z. R. je rekla da su te osobe stajale izvan sudnice i da nisu učinile ništa kako bi zaustavile fotografe. Nisu ponudili ni savjetovanje kada je sjedila blizu osumnjičenog nekoliko minuta prije nego što su suci ušli.

Tokom intervjua za IWPR održanog u njenom malom opštinskom stanu izvan Sarajeva, Z. R. nam je pokazala malu umjetničku sliku na zidu na kojoj je lijepa bijela kuća sa smeđim krovom, okružena zelenilom. Bila je to kuća roditelja njenog supruga u Foči, a sliku je prije rata naslikala jedna od njenih zaova.

Nakon što je Z. R. uspjela pobjeći optuženom, on je do temelja zapalio kuću u kojoj su bila tijela ubijenih članova njene porodice.

Ali u sudnici tog januarskog dana, dok se pripremala da svjedoči, imala je osjećaj da je ona ratni zločinac, a ne on.

"Najteže mi je bilo kada su ga stavili tako blizu mene u sudnici", nastavila je. "Za mene nije više bila 2012. godina, nego 1992."

SUĐENJA PRENESENA S DRŽAVNOG NA LOKALNI NIVO

Iskustvo svjedokinje Z. R. se može, bar djelomično, pripisati izuzetno kompleksnoj strukturi vlasti uspostavljene Dejtonskim mirovnim sporazumom kojim je 1995. godine okončan rat.

Iako se zločin čija je žrtva Z.R. bila desio u Foči, za ovaj predmet je nadležan sud u Trebinju, gradu udaljenom približno 95 kilometara. Oba grada su u Republici Srpskoj, dok Z. R. trenutno živi u Sarajevu, dijelu bošnjačko-hrvatske Federacije.

Ova dva entiteta osnovana su Dejtonskim mirovnim sporazumom i uživaju znatan stepen autonomije.

Posmatrači i udruženja žrtava kažu da je jedan od najvećih problema u BiH to što preopterećeni Sud BiH - koji je osnovan uz međunarodnu pomoć 2005. - prebacije stotine predmeta ratnih zločina na lokalne kantonalne,

opštinske i entitetske sudove, iako većina njih nema potrebne objekte i resurse da zaštiti svjedoke i pruži im podršku.

To je nešto što i sami lokalni sudovi otvoreno priznaju.

"Mislim da nismo dovoljno opremljeni da bismo adekvatno procesuirali ratne zločine jer nemamo, niti možemo imati, posebnu prostoriju za svjedoke i posebne prostorije za zaštićene svjedoke u kojima možemo primjenjivati tehniku distorzije lica i druge vidove zaštite svjedoka koje nalaže zakon", kaže Bojan Stević, predsjednik Okružnog suda u Trebinju.

Ovi problemi traju godinama. Izvještaj OSCE-a u BiH iz 2010. govori o "sistematskom propustu da se osigura zaštita svjedoka i njihovih prava".

"Ovo je osnovni problem zbog kojeg se pravda ne može postići a da se ne povrijede ljudska prava žrtava zločina", navodi se u izvještaju.

Ovi problemi su još uočljiviji zbog toga što Strategija za ratne zločine iz 2008., koju je usvojilo Vijeće ministara BiH, govori upravo o izostanku zaštite svjedoka i kapaciteta za podršku na entitetskim i kantonalnim sudovima, te nudi preporuke za rješavanje ovog problema, poput proširenja mandata Državne agencije za istrage i zaštitu.

U strategiji se navodi da su "svjedočenja dokazi koji se najviše koriste na suđenjima... [i] veoma je važno stvoriti atmosferu u kojoj će svjedoci davati iskaze bez straha, prijetnji i pritisaka".

Prema riječima Francesca Carusa, pravnog savjetnika za ratne zločine i vladavinu zakona pri Misiji OSCE-a u BiH, više od četiri godine nakon usvajanja Strategije za ratne zločine, na entitetskom nivou "nema mnogo predmeta u kojima su primijenjene čak i najjednostavnije mjere zaštite svjedoka".

"Ukoliko postoje slučajevi u kojima je neophodna primjena zaštitnih mjera, a oni se prebace na sudove koji ne mogu osigurati te mjere, to će predstavljati veliki problem i negativno uticati na žrtve, koje na taj način dva puta proživljavaju istu torturu", dodao je.

Uprkos ovoj manjkavosti sistema, svjedoke u BiH na svjedočenje obavezuje zakon. Ukoliko odbiju dati iskaz na sudu, moraju platiti kaznu višu od 2.000 eura, što je za većinu Bosanaca ogromna suma, posebno za žrtve rata koje često sebi i svojim porodicama jedva da mogu pružiti i ono najosnovnije.

Caruso je istakao da većina svjedoka u BiH ne treba, niti želi, promjenu identiteta i izmještanje u drugu zemlju. Ali mnoge su žene "počele nove živote i ne žele da njihovi muževi znaju [šta im se desilo], da njihova djeca znaju, a to

je veoma legitimno očekivanje”.

“Mislim da biste zabranom objavljivanja imena te osobe, zabranom pokazivanja lica te osobe, u većini slučajeva vjerovatno osigurali zaštitu koju ti ljudi žele”, kaže Caruso.

Ovo je istina, kažu drugi, iako zakon nalaže da se identitet svjedoka obznani optuženom i njegovim advokatima. Ta osoba može, također, biti poznata stanovnicima gradića ili sela u kojem se zločin desio.

“Ako ne možete zaštititi žrtvu od [navodnog] zločinca, jer će on saznati o kome je riječ, možete je bar zaštititi od javnosti”, kaže Selma Korjenić, službenica za ljudska prava u sarajevskoj nevladinoj organizaciji “Track Impunity Always”, ili skraćeno TRIAL.

U nekim slučajevima, svjedocima se prijetilo do te mjere da nisu vidjeli smisao u pokušavanju da sakriju svoj identitet.

Avdo Popara, koji je 1993. bio zatvoren i mučen u jednom hrvatskom zatvoreničkom logoru u srednjobosanskom gradu Kreševu, od kraja rata je svjedočio tri puta – jednom na Kantonalnom sudu u Zenici 2000. godine, drugi put 2002. u Novom Travniku, a potom na Sudu BiH 2008.

Kada je Popara svjedočio prvi put, u Zenici, to je trebalo da učini anonimno, ali kada je doveden u sud, smješten je, kako kaže, u mali ured u kojem su bili optuženi, njegov brat i prvi rođak.

Popara kaže da su, kada je ulazio u sudnicu, “novinari ulazili sasvim normalno”, te da su narednog dana mediji objavljivali priču o zaštićenom svjedoku A.P, što su upravo njegovi inicijali.

“Od tog dana više nikad nisam želio biti zaštićeni svjedok”, rekao je u intervjuu za IWPR u Sarajevu, gdje sada živi.

Kaže da ga je nakon svjedočenja na sudu u Zenici pratio rođak optuženog i vjeruje da bi ga i pokušao ubiti da policija nije intervenisala.

Kada je pozvan da svjedoči u Novom Travniku, Popara nije ni tražio mjere zaštite.

Kaže da mu one nisu ni ponuđene kad je svjedočio na Sudu BiH. Popara je opisao incident koji pokazuje koliko je problematična sigurnost svjedoka čak i na najvišem sudskom nivou. Naime, mjesec dana prije postupka na Sudu BiH, kontaktirao ga je prijatelj optuženog, policajac iz Kreševa, tražeći da “ne kaže ništa loše” u svom svjedočenju.

Kaže da je ovo prijavio Tužilaštvu, ali da nikad više nije čuo ništa o tome.

Kad je stigao u Sud BiH da svjedoči, pred zgradom je vidio

ljude koji su došli podržati optuženog.

“Na osnovu svog cjelokupnog iskustva, ne vjerujem da me sud može zaštititi”, rekao je. “Bolje mi je da idem sam.”

NEADEKVATNA ZAŠTITA SVJEDOKA

Većina preživjelih žrtava ratnih zločina i analitičara intervjuisanih za ovaj članak naglasila je da, osim adekvatnih mjera zaštite, svjedoci trebaju i jake mehanizme podrške prije, tokom i nakon svjedočenja. Oni mogu obuhvatati različite mjere, od psihološkog savjetovanja u svim fazama procesa do logističke i finansijske pomoći prilikom putovanja do suda, te objašnjavanje samog procesa svjedocima i njihovih prava.

“Podrška svjedoku je u mnogim pogledima jednako važna, ako ne i važnija od zaštite svjedoka”, kaže Refik Hodžić, koji je nekad radio kao koordinator Outreach programa Haškog tribunala za BiH, a koji je danas direktor komunikacija u Međunarodnom centru za tranzicijsku pravdu u New Yorku. “Ako krenemo od pretpostavke da su lokalne zajednice male, da će u slučaju mnogih žrtava i svjedoka optuženici i timovi odbrane, bez obzira na to kakve se mjere zaštite primjenjuju, znati o kome je riječ, podrška svjedocima dobija dodatnu važnost.”

Dragan Mutabdžija, koji vodi udruženje bivših logoraša u Republici Srpskoj i koji je javno svjedočio na Sudu BiH, kaže da se u mnogim slučajevima svjedoci u sudnici pojavljuju prvi put. Ne znaju šta da očekuju i brine ih da li će biti “dovoljno dobri”, kaže on.

“Zato je važno svjedocima pružiti psihološku pomoć, posebno onima koji su neobrazovani”, nastavlja Mutabdžija. “Za suđenje je svjedok ključni element. Bez živog svjedoka i materijalnih dokaza suđenja nema.”

Žrtve seksualnog nasilja i torture izložene su posebnom riziku da će prilikom svjedočenja ponovo proživjeti svoju ratnu traumu, te njima posebno trebaju dobri sistemi podrške.

“Kad god svjedoče, prolaze kroz svoju traumu koja će ih obilježavati do kraja života”, kaže Irena Antić, novinarka na Federalnom radiju u Sarajevu koja pomno prati ova pitanja. “U mnogim situacijama čak ni najbliži članovi njihovih porodica ne znaju šta im se desilo. Naše društvo, koje je još uvijek konzervativno, ne pruža im neophodnu pomoć. A ono što naše društvo ne shvata jeste da ove žene trebaju pomoć na svakom nivou, a na neki način to je još uvijek stigma.”

Hasija Branković, zamjenica predsjednice ženskog odjela Centra žrtava torture, koja je i sama preživjela masovno silovanje tokom rata u Rogatici, kaže da žrtve seksualnog nasilja imaju posebnu potrebu za “moralnom podrškom”

kad moraju svjedočiti na sudu.

“Moraju biti psihološki pripremljene jer su izložene stresu”, kaže Branković za IWPR. “Ja lično mislim da je najvažnije da znaju šta da očekuju. Jer kad dođete da svjedočite, uplašeni ste i zbunjeni.”

PODRŠKA SVJEDOCIMA NA SUDU BiH

Sud BiH, smješten u renoviranoj zgradi boje breskve u Sarajevu, bolje je opremljen za zaštitu i podržavanje svjedoka nego i jedan drugi sud u zemlji.

Ima specijalnu čekaonicu za svjedoke, posebne ulaze za one koji svjedoče anonimno, te tehnologiju za distorziju slike i zvuka u sudnici. Osim toga, ugroženi svjedoci mogu svjedočiti iz zasebne prostorije ukoliko ne žele boraviti u prisustvu optuženog.

Tu je i Državna agencija za istrage i zaštitu, SIPA, čiji je posao da osigura bezbjednost zaštićenim svjedocima. SIPA ima ovlasti da izmjesti svjedoke i promijeni njihov identitet, iako to dosad još nije uradila.

Alma Taso-Deljковиć, koja pri Sudu BiH vodi mali ured za pružanje podrške svjedocima, rekla je za IWPR da njena jedinica svjedoke počne kontaktirati čim se optužnica potvrdi kako bi im objasnila proces i procijenila njihove potrebe. Svjedoka potom kontaktiraju sedam do deset dana prije zakazanog svjedočenja, kako bi riješili eventualne logističke probleme.

Deljkovićeva kaže da zaštićene svjedoke dovodi osoblje SIPA-e, te da oni i optuženici u zgradu suda ne ulaze na isti ulaz.

“Javni” svjedoci ulaze na regularni ulaz, ali im se savjetuje da dođu ranije kako bi izbjegli susret s prijateljima i porodicom optuženog.

“Ukoliko to žele, ugroženi svjedoci mogu tražiti da član jedinice za podršku ostane s njima u sudnici”, kaže Deljkovićeva.

Nakon svjedočenja, svjedoci prime telefonski poziv i dobiju kontakt informacije nevladinih organizacija koje bi im mogle pomoći. Deljkovićeva kaže da se tu obično završava podrška koja se pruža nakon svjedočenja.

“Podrška koja se pruža nakon svjedočenja mogla bi biti bolja”, kaže ona. “Stvari se uvijek mogu poboljšati.”

Posmatrači također ističu da, iako zakonodavstvo poziva centre za socijalnu pomoć koje finansira vlada da podrže ugrožene svjedoke, ove institucije uglavnom ne raspolazu resursima potrebnim čak ni za osnovni nivo pomoći.

Deljkovićeva priznaje da se može uraditi više, poput

osiguravanja da nevladine organizacije i vladine institucije na državnom i lokalnom nivou nude svjedocima svu podršku koju nakon svjedočenja trebaju. Ali ovo je pitanje koje treba da riješi vlada BiH, dodaje ona.

“Ovo je, u principu, problem države, ne suda”, kaže ona. “Naš primarni cilj je pomaganje svjedocima dok su ovdje.”

Već postoje primjeri mogućnosti funkcionisanja jedne takve mreže podrške. U dvije skromne kuće smještene u brdima iznad Zenice, 70-ak kilometara od Sarajeva, Sabiha Husić vodi organizaciju Medica Zenica, koja pruža psihološku i drugu pomoć žrtvama seksualnog i nasilja u porodici.

Uz čaj u njoj kancelariji, Husićeva nam objašnjava da njena organizacija godinama radi sa žrtvama silovanja, te da je svoje usluge pružila mnogima koji su svjedočili na Haškom tribunalu.

Medica Zenica sada pomaže ženama koje su pozvane da svjedoče na Sudu BiH i onom u Zeničko-dobojskom kantonu u kojem se njena organizacija nalazi.

Iako njena grupa ima dobar profesionalni odnos s Kantonalnim sudom u Zenici, Husićeva kaže da, kao i većini sudova u BiH, i ovom nedostaje odvojeni ulaz za svjedoke i oprema za distorziju slike i zvuka.

Husićeva je nedavno pomogla u sačinjavanju nacrta ugovora koji je potpisalo 17 nevladinih organizacija i institucija u Kantonu, uključujući sud i četiri ministarstva, čime se obavezuju na poboljšanje komunikacije i pružanje pomoći koja je bolje organizovana i koja slijedi prihvaćene smjernice.

Međutim, Husićeva kaže da je njen pokušaj da sličnu mrežu uspostavi u drugom kantonu, Srednjobosanskom, naišao na negativan odgovor tamošnjeg tužilaštva, koje je odbilo potpisati ugovor.

Kao i Deljkovićeva, ona smatra da vlada mora aktivno učestvovati u sistematizaciji ovih napora, kako tužioc i drugi ključni akteri ne bi mogli jednostavno odlučiti da ne sudjeluju.

“Kada govorimo o svojoj zajednici, ne možemo očekivati da podršku pruže samo nevladine organizacije”, kaže Husićeva. “Tako sam ljuta kad razgovaram s raznim ministarstvima i institucijama. Uvijek kažu kako nemaju novca, ali imaju odlične plate i mnogo novca za svoje automobile, mobilne telefone, za putovanja. Zaista moraju preuzeti veću odgovornost za ugrožene kategorije, poput žena koje su silovane u ratu i koje o tome svjedoče.”

KOPIRANJE HAŠKOG MODELA?

Kako je Sud BiH osnovan uz pomoć Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY), pokušao je usvojiti najbolju praksu Haškog tribunala, uključujući njegov sistem za zaštitu i podršku svjedoka, koji se smatraju uzornim.

Logičan korak bi bio da se na entitetskim, kantonalnim i okružnim sudovima u BiH podstiče primjena mjera i procedura koje ICTY trenutno koristi ekstenzivno, a Sud BiH u nešto manjem obimu.

Međutim, stručnjaci kažu da, u stvarnosti, finansijska i druga ograničenja dovode do toga da je malo vjerovatno da će brojni sudovi nižeg ranga u BiH dosegnuti iste standarde, čak i ako volja da se to uradi postoji.

Helena Vranov-Schoorl, savjetnica za podršku svjedocima Službe za žrtve i svjedoke Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju, kaže da se lokalni sudovi "bore da pruže čak i osnovnu podršku".

Mnogi svjedoci koji su prošli kroz sistem Haškog tribunala kasnije svjedoče i na sudovima u BiH, a Vranov kaže da "s obzirom na model koji postoji ovdje, očekuju isto kad svjedoče na lokalnim sudovima".

"Riječ je o očekivanjima", objašnjava ona.

Istakla je da je bilo potrebno mnogo vremena da se uspostave svi sistemi koje ICTY danas ima.

"Model podrške koji imamo ovdje praviljen je godinama i nije bilo lako postići ovo što sada imamo", kaže ona.

Vranov-Schoorl objašnjava da je tek 2009. godine ICTY kao standardnu uveo praksu da poziva svjedoke nakon svjedočenja, obično četiri do šest sedmica kasnije. Ovo je uvedeno zbog svjedoka koji su se osjećali "zaboravljenima" nakon što ih sud više nije trebao radi svjedočenja.

"Toliko smo se borili da napravimo model podrške tokom svjedočenja, a sad vidimo da je podrška jednako važna prije svjedočenja i poslije njega, posebno za one koji će svjedočiti ostatak svog života", kaže ona.

POLITIČKE PREPREKE PROMJENAMA

Analitičari kažu da su prepreke uvođenju boljih procedura u lokalnim sudovima kako političke tako i finansijske prirode.

"Mislim da u mnogim slučajevima problem nije riješen zato što to košta, a istina je da je problem i politička volja", kaže Caruso.

"Kada je riječ o podršci za svjedoke ili njihovoj zaštiti, tu

je napredak, u smislu pažnje javnosti, manje vidljiv nego povećanje broja obrađenih slučajeva. To je političko pitanje, ali indirektno."

Kompleksna državna struktura BiH pati od "manjka kohezije", posebno između Republike Srpske i Federacije, a to predstavlja prepreku jedinstvenom pristupu reformama, kaže Jean Charles Gardetto, koji je sačinio izvještaj o zaštiti svjedoka na zapadnom Balkanu za Vijeće Evrope.

"Veoma je teško donijeti odluke koje su primjenjive u cijeloj BiH. Ustav... je trebalo da zaustavi ratna dejstva, ali ne i da gradi zemlju", rekao je.

Gardetto je objasnio da Sud BiH dobija međunarodnu podršku i finansiranje, ali "kada je riječ o drugim sudovima, postoji veliki problem zbog nesposobnosti države da upravlja sama sobom na političkom nivou".

Zamoljen da komentariše nepostojanje adekvatne zaštite i pružanja podrške svjedocima na lokalnom nivou, Sadik Ahmetović, donedavni državni ministar sigurnosti, rekao je IWPR-u u dopisu da "BiH ima program zaštite svjedoka koji ima mnogo mana i problema u primjeni".

Rekao je da je Ministarstvo sigurnosti predložilo neke izmjene Zakona o zaštiti svjedoka, koje će, kako se nada, biti usvojene u izvršnom tijelu državne vlasti, Vijeću ministara.

"Ministarstvo sigurnosti smatra da će usvajanje ovih izmjena Zakona o zaštiti svjedoka dovesti do postizanja evropskih standarda u ovoj oblasti. Agencije za zaštitu će potom biti zadužene za provođenje novog zakona", kaže Ahmetović.

Nije dao detalje o prirodi izmjena niti kako će one promijeniti trenutno stanje.

Međunarodne organizacije su svjesne neusklađenosti državnih i lokalnih sudova, te pokušavaju riješiti neke od problema.

S obzirom na to da se predmeti ratnih zločina prebacuju s državnog na druge sudove, Thomas Osorio, savjetnik za vladavinu prava i ljudska prava UNDP-a u BiH, pita da li su "entitetski, okružni i kantonalni sudovi spremni da prihvate ove slučajeve u kontekstu zaštite i pružanja podrške ugroženim osobama. Mislimo da nisu i stoga usmjeravamo sve svoje snage na pružanje podrške svim sudovima i tužilaštvima u BiH".

UNDP je uspostavio pilot program podrške svjedocima kojim se pokrivaju Sarajevo, Istočno Sarajevo i Banja Luka, s tri ureda u svakom od sudova u ovim gradovima i tri u svakom tužilaštvu. Očekuje se da će se u narednih 18 mjeseci otvoriti još dva ureda, u Bihaću i Travniku.

Osorio kaže da je cilj uspostaviti urede za podršku svjedocima u svakom sudu i tužilaštvu u BiH, te da se sudnice redizajniraju tako da svjedoci mogu svjedočiti anonimno i ulaziti na poseban ulaz.

“Najvažnija osoba je taj službenik za podršku svjedoku koji surađuje s policijom, tužilaštvom i glavnim tužiocem kako bi se osiguralo da se s tom osobom postupa dostojanstveno i da joj se pruža sigurnost”, dodao je.

Iako projekt UNDP-a ne uključuje “stroge” mjere zaštite poput fizičkog osiguravanja i premještanja, Osorio navodi da on ipak “pruža određenu vrstu zaštite, jer zaštita identiteta žrtava i svjedoka je, naravno, najvažniji aspekt zaštite.”

“Ovaj se projekt tiče zaštite podataka i, kako mi to kažemo, zaštite integriteta procesa”, dodao je.

U Hrvatskoj je UNDP već uspostavio sedam ureda za podršku.

Jedna od najvećih strepnji kada su u pitanju projekti koje financiraju međunarodne organizacije jeste da li će oni biti održivi. Osorio kaže da je to ugrađeno u dizajn projekta.

“Moraju biti održivi. Ne zanima nas samo isplata plaća. Nemamo ništa protiv toga da uposlimo jednu osobu u tom uredu, ali očekujemo da će plaćanje te osobe biti riješeno u sljedećem budžetskom ciklusu [vlade BiH]”, kaže Osorio.

U isto vrijeme, napominje on, pilot program zavisi od budućih donatorskih sredstava, a zasad “niko nije ništa obećao”.

Kada je IWPR Osoriju prenio priču o Z.R, žrtvi silovanja koju su novinari fotografisali u sudnici u Trebinju i koja je bila primorana da sjedi nekoliko metara od optuženog, rekao je da je “užasnut” spoznajom da se takve stvari još događaju.

“Mislim da je veoma važno dati konkretan primjer nefunkcionisanja sistema pravosuđa, jer će neko pročitati ovaj članak i reagovati”, rekao je.

Rachel Irwin reporterka IWPR-a u Den Hagu.

Velma Šarić je reporterka IWPR-a u Bosni i Hercegovini.